

Wydawca

Lubyckie Stowarzyszenie Regionalne
Ruda Żurawiecka-Osada 1/3, 22-680 Lubycza Królewska

Redakcja

Zdzisław Pizun (redaktor naczelny)
Aneta Siemieńska (zastępca redaktora naczelnego)
Mariusz Lewko (redaktor tematyczny)
Ryszard Gawryś (redaktor tematyczny)

Recenzenci

Prof. dr hab. Henryk Gmiterek, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Dr hab. Grzegorz Chajko, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Korekta

Alina Bosak

Tłumaczenia na język angielski i ukraiński

Michał Jamborko

Projekt okładki

Mikołaj Malarczyk

Fotografia na okładce

Fotokopia transumtu sporządzonego w Lublinie 20 kwietnia 1554 r. przez króla Zygmunta II Augusta przywileju księcia Siemowita IV wydanego w Bełzie 15 czerwca 1422 r. nadającego braciom Jakubowi i Miczce, Wołochom, kniazostwo na prawie wołoskim we wsi Lubicz, w ziemi bełskiej. Źródło: Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Dział Rękopisów, sygn. BO 2654

Skład i opracowanie komputerowe

Wydawnictwo „Morphol” s.c. M. Malarczyk, A. Wyka-Malarczyk
Zemborzyce Wojciechowskie 100A, 20-515 Lublin

© Copyright by Lubyckie Stowarzyszenie Regionalne, 2022

Nakład 500 egzemplarzy

Wersją pierwotną jest wersja papierowa

ISBN 978-83-955727-0-8

Adres internetowy redakcji

redakcjalubycza@onet.pl

Druk i oprawa

Drukarnia „Tekst” E. Zonik i wspólnicy s.j.
ul. Wspólna 19, 20-344 Lublin

Spis treści

Przedmowa – <i>Marek Łuszczynski</i>	7
Wstęp – <i>Zdzisław Pizun</i>	9

ARTYKUŁY NAUKOWE

Andrzej Janeczek

Przywilej lubycki księcia Siemowita IV z 1422 r. na tle dokumentów lokacyjnych wsi prawa wołoskiego na Rusi Czerwonej.	13
--	----

Ryszard Gawryś, Zdzisław Pizun

Wokół kniaziów lubyckich oraz ich sporu ze starostami rzeczyckimi w latach 1661–1715	27
--	----

Zdzisław Pizun

Trzy miasta na terenie obecnej gminy Lubycza Królewska. – Lubycza, Potok i Mosty w XVIII wieku	43
--	----

Aneta Siemieńska

Dwór w Wierzbicy	57
----------------------------	----

Tomasz Róg

Wybrane zagadnienia z historii Lubyczy Królewskiej w okresie międzywojennym	71
---	----

Ewa Koper

Bełzec – proces upamiętnienia miejsca masowej zbrodni.	89
--	----

TEKSTY ŹRÓDŁOWE

Siemowit Starszy książę Mazowsza i Bełza nadaje braciom Jakubowi i Miczkowi Wołochom kniazostwo we wsi Lubycza w ziemi bełskiej.	103
--	-----

Kazimierz Lubecki

Przywilej Siemowita 1422. roku.	105
---	-----

Robert Sochań, Ryszard Gawryś

Władysław książę mazowiecki i bełski nadaje Iwaszkowi z Hrebennego spustoszałą posiadłość Stare Hrebenne	107
--	-----

Robert Sochań, Ryszard Gawryś

Darowizna wsi Hrebenne przez króla Jana Olbrachta na dożywocie dla Stanisława Małdrzyka	109
---	-----

Robert Sochań

Odstąpienie sołtysostwa w dobrach wsi Lubicz od szlachetnie urodzonego Andrzeja Gasparskiego na osobę szlachetnie urodzonego Antoniego Olszyńskiego w 1736 r.	111
---	-----

SILVA RERUM

Katarzyna Tetlak Dawna cerkiew greckokatolicka w Machnowie Starym	113
Ryszard Gawryś, Bogusław Łyszczarz Sybiracy z Siedlisk	117
Andrzej Bożyk Ukraińskie teatry amatorskie w Lubyczy Królewskiej i Hrebennem	133
Maria Darda Historia Szkoły Podstawowej w Rudzie Żurawieckiej (cz. 1).	141

HISTORIE RODZINNE I WSPOMNIENIA

Anna Tomczyk Stanisława Jasińska – nauczycielka z Machnowa Nowego	153
---	-----

SZKICE LITERACKIE

Agnieszka Sztajer Tryptyk sokalski	173
Małgorzata Zatorska Różaniec	175
Elżbieta Flis Jest takie miasteczko.	179
Robert Gmiterek Notatki z pamięci niepamięci	181

RECENZJE

<i>Od Zamościa po Lwów. Szkice historyczne i literackie</i> , red. Z. Pizun, A. Siemieńska, R. Gawryś, Horyniec-Zdrój–Narol–Lubaczów–Tomaszów Lubelski 2020, ss. 192; <i>Z Rostocza na Grzędę Sokalską. Szkice historyczne i literackie</i> , red. Z. Pizun, A. Siemieńska, R. Gawryś, Horyniec-Zdrój–Narol–Lubaczów–Tomaszów Lubelski 2021, ss. 448; <i>Od Narola po Bełż. Szkice historyczne i literackie</i> , red. Z. Pizun, A. Siemieńska, R. Gawryś, Horyniec-Zdrój–Lubaczów–Lubycza Królewska–Narol–Tomaszów Lubelski 2022, ss. 512 – Henryk Gmiterek	193
---	-----

Mariusz Koper , <i>Od Lubicza do Lubyczy 1422–2022. Sześć szkiców na sześćsetlecie</i> , wyd. Fotopia, Lublin–Lubycza Królewska 2022, ss. 219 – Zdzisław Pizun, Aneta Siemieńska, Ryszard Gawryś	201
--	-----

KRONIKA

Mariusz Lewko Kalendarium wydarzeń roku 2022 w gminie Lubycza Królewska	211
Zdzisław Pizun Obchody 600-lecia Lubyczy Królewskiejw obiektywie	225
Anita Kuzioła „600 lat Lubyczy Królewskiej” – prace przedszkolaków w konkursie plastycznym	249
Anna Krzyszycha, Joanna Stecko „Lubycza – 600 lat historii” – konkurs informatyczny dla uczniów klas czwartych szkół podstawowych	253

Przedmowa

Szanowni Państwo

W roku 2022 Lubycza Królewska obchodzi swój jubileusz. Z 15 czerwca 1422 r. pochodzi najstarszy odnaleziony dokument, w którym miejscowość pojawiła się na kartach historii, w chwili, gdy dwaj wołoscy bracia, Jakub i Miczko, od księcia mazowieckiego i bełskiego Siemowita IV otrzymali na jej terenie swoje dziedziczne kniazostwo. Od tego momentu w tym roku upłynęło właśnie 600 lat. Jest to długi, wypełniony wieloma wydarzeniami historycznymi czas, w którym następowały w dziejach Lubyczy Królewskiej okresy intensywnego rozwoju, często przerywane wojnami lub innymi zdarzeniami losowymi. Pomimo wielu przeciwności miejscowość, a od 2016 r. ponownie miasto Lubycza Królewska, nadal intensywnie się rozwija, zarówno gospodarczo, jak i kulturalnie.

Rozpoczęła się właśnie rewitalizacja centrum miasta, która w połączeniu z odnową lubyckiego zalewu stworzy dla mieszkańców gminy Lubycza Królewska znakomite miejsce do odpoczynku i rekreacji. Na mapie kulturalnej naszej gminy znalazły swoje miejsce nowe, niezwykle wydarzenia: Piknik Służb Mundurowych połączony z obchodami Święta Konstytucji 3 Maja; Art Festiwal Horyniec-Zdrój–Lubycza Królewska – organizowany wspólnie z zaprzyjaźnioną gminą Horyniec-Zdrój festiwal kulturalny, na którym goszczą znani twórcy literatury, teatru i muzyki; Jarmark Królewski – Święto Miodu i Ziół, w czasie którego swoje produkty regionalne prezentują wystawcy z gminy Lubycza Królewska i okolicznych miejscowości; Kryminalia Lubyckie – pierwszy po tej stronie Wisły literacki festiwal horroru i kryminału, czy Triathlon na wesoło – impreza sportowa, która łączy miłośników biegania, jazdy na rowerze i kajakarstwa. Ważnym wydarzeniem w tym roku było opracowanie, wydanie i przedstawienie przez Przedszkole Samorządowe w Lubyczy Królewskiej *Legendy o Lubyczy Królewskiej*. 15 czerwca 2022 r. odbyła się uroczysta sesja Rady Miejskiej w Lubyczy Królewskiej, w czasie której po raz pierwszy zostały przyznane tytuły: Honorowy Obywatel Gminy Lubycza Królewska i Zasłużony dla Gminy Lubycza Królewska. Na terenie gminy z okazji 600-lecia Lubyczy Królewskiej odbyło się również wiele innych ciekawych wydarzeń: wystawy, wernisaże, rajdy, koncerty i konkursy.

Swoistym podsumowaniem tego doniosłego jubileuszu jest wydanie „Rocznika Lubyckiego”. Pomysł na wydawanie cyklicznego periodyku, w którym publikowane będą materiały dotyczące historii i kultury gminy Lubycza Królewska, narodził się w czasie przygotowań do obchodów 600-lecia Lubyczy Królewskiej. Dzięki pracy wielu ludzi i wsparciu finansowemu Lokalnej Grupy Działania „Rostocze Tomaszowskie” do Państwa rąk trafia właśnie pierwszy tom naszego rocznika. W tym miejscu chciałbym podziękować osobom, bez których to przedsięwzięcie nie doszłoby do szczęśliwego końca. Dziękuję redakcji rocznika – redaktorowi

naczelnemu, regionaliście i historykowi Zdzisławowi Pizunowi, zastępcy redaktora naczelnego Anecie Siemieńskiej i członkom redakcji: Mariuszowi Lewko i Ryszardowi Gawrysiowi. Dziękuję autorom artykułów, którzy zgodzili się przekazać je do naszego rocznika, oraz obecnym i byłym pracownikom Centrum Kultury, Sportu i Turystyki w Lubyczy Królewskiej: dyrektor Agnieszce Pasiecznej, Katarzynie Jaremczuk, Dominice Brudnowskiej-Moskwie, Pawłowi Borowcowi i Mariuszowi Pyrzowi, bez których pracy organizacyjnej i projektowej wydawnictwo nie mogłoby się ukazać. Dziękuję także prezes Lokalnej Grupy Działania „Roztocze Tomaszowskie” Ewie Piwko-Witkowskiej, dyrektor biura LGD Marcie Fus i Annie Fus – specjalistce ds. projektów za wsparcie finansowe i zaangażowanie w wydanie rocznika, oraz wydawcy periodyku – Lubycyemu Stowarzyszeniu Regionalnemu na czele z prezes Anną Roci-Gmiterek.

Jubileusz 600-lecia Lubyczy Królewskiej zbliża się ku końcowi. Mam nadzieję, że rok 2022 przyniósł Państwu wiele ciekawych wrażeń związanych z wydarzeniami, które mieliśmy przyjemność organizować. Oddając w Państwa ręce pierwszy numer „Rocznika Lubyckiego”, zachęcam do czytania o historii i kulturze naszej Małej Ojczyzny oraz zapraszam do gminy Lubycza Królewska.

Marek Łuszczynski
burmistrz Lubyczy Królewskiej

Wstęp

15 czerwca 2022 r. minęło dokładnie sześćset lat od wydarzenia, które na wieki zmieniło historię Lubyczy Królewskiej. 15 czerwca 1422 r. książę mazowiecki i bełski Siemowit IV (1381–1426) dla dwóch rodzonych braci Wołochów, Jakuba i Miczki, w Bełzie, stolicy księstwa bełskiego, wydał przywilej¹, na mocy którego otrzymali oni dziedziczne kniazostwo (*ducatum*) we wsi Lubicz (pierwotna nazwa Lubyczy Królewskiej). Nadany przywilej książęcy okazał się korzystny dla Jakuba i Miczki oraz ich potomków i obowiązywał przez cały okres Polski przedrozbiorowej. Potwierdzali go liczni królowie polscy, a okoliczna szlachta nie potrafiła go zakwestionować. Szczególnie ważne, ale nie do końca jeszcze zbadane historycznie, były jego potwierdzenia przez króla Zygmunta II Augusta (1530–1572), którego kancelaria 20 kwietnia 1554 r. wystawiła transumpt (uwierzytelnioną kopię) przywileju księcia Siemowita IV. Dopiero w pierwszej połowie XIX w., już w czasach austriackich, przywilej księcia Siemowita IV zaczął tracić na znaczeniu.

W latach 2020–2022 w oparciu o dokumenty archiwalne zespół redakcyjny portalu „Historia Regionu Tomaszów Lubelski–Bełz–Rawa Ruska”² przeprowadził badania naukowe na temat początków Lubyczy Królewskiej. Ich celem było alternatywne do wielu dotychczasowych opracowań spojrzenie na sporny problem historyczny dotyczący tego zagadnienia. Wbrew zawartym w opracowaniach analizom nie odnaleziono podstaw źródłowych, aby początki miejscowości powiązać z ruską (ukraińską) genezą³. Rozpatrując dokumentację dotyczącą początków Lubyczy Królewskiej, nasunęło się kilka istotnych wniosków, które mogą być całkiem prawdopodobną wersją genezy miejscowości. Podczas mazowieckiej kolonizacji ziemi bełskiej po 1388 r. książę Siemowit IV na podległym sobie terytorium

¹ Tekst dokumentu po łacinie: S. K u r a ś, J. S u ł o w s k a - K u r a ś, *Zbiór dokumentów małopolskich*, t. 2, Wrocław 1962–1970, nr 353, s. 13–15. Transumpt sporządzony w Lublinie 20 kwietnia 1554 r. przez króla Zygmunta II Augusta dokumentu wydanego w Bełzie 15 czerwca 1422 r., nadającego braciom Jakubowi i Miczce, Wołochom, kniastwo na prawie wołoskim we wsi Lubicz, w ziemi bełskiej (reprodukcja na okładce książki), znajduje się: Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Dział Rękopisów, sygn. BO 2654. Jedno z tłumaczeń dokumentu na język polski, dr. Kazimierza kniazia Lubeckiego, znajduje się w publikacji: *Lubycza w dawnych opracowaniach historycznych*, przedmowa, wybór tekstów i oprac. Z. Pizun, Lubycza Królewska 2013, s. 34–35.

² <https://www.historiaregionu.org/> [dostęp: 8 VIII 2022].

³ Być może przywoływane przez autorów za *Słownikiem geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 5, Warszawa 1884, s. 459, rzekomo praruskie *Horodyszczce* można powiązać z pierwotną siedzibą („warowne średniowieczne zamczysko”) kniazów lubyckich – *Horody*, o której napisał K. Lubecki, że znajdowała się „za Rudkami ku Horajowi”. Zob. *Lubycza w dawnych opracowaniach historycznych...*, s. 34. Potwierdzałyby to dziewiętnastowieczna mapa Lubyczy Kniazie, na której jedno z pól nosi miano *Horodysko*. Zob. Z. Pizun, *600 lat Lubyczy Królewskiej. Początek wsi Lubycza i kniazostwa lubyckiego do połowy XVI w.*, „Rocznik Tomaszowski” 2022, t. 11, s. 9, 15.

na północnym podnóżu góry Kragły Goraj (388,7 m n.p.m.)⁴ utworzył książęcy folwark, który mógł posiadać miano Lubicz. Zapewne jako zabezpieczenie ekonomiczne folwarku obok niego „wrosła” rozległa wieś, której główny trzon znajdował się przy książęcym gościńcu biegnącym ze Lwowa do Warszawy lub też książęcy folwark utworzono obok już istniejącej wsi. Władca ten dwóm zaufanym Wołochom, Jakubowi i Miczce, być może jako zasadzcom, powierzył organizację (lokowanie) tej wsi na prawie wołoskim lub też już po jej powstaniu nadal ją im jako donatariuszom. Ze względu na brak dokumentów archiwalnych nie jesteśmy w stanie rozstrzygnąć, co było wcześniej – wieś czy folwark.

Kiedy wieś była już zorganizowana na wzór wołoski, wspomniany książę 15 czerwca 1422 r. na prośbę Jakuba i Miczki przy protekcji biskupa płockiego Jakuba z Korzkwi (1396–1425) i w dodatku za dopłatą przez nich pewnej, w dokumencie nieokreślonej, sumy pieniędzy dokonał zamiany wsi za folwark, w dokumencie określony jako *ducatum*, a przez historyków – kniaziostwo (kniastwo). Nie było to typowe nadanie ziemskie, jakich wiele w czasach Siemowita IV miało miejsce w ziemi bełskiej, lecz częściowy zakup ziemi i przywileju przez braci Jakuba i Miczkę. Ta częściowa sprzedaż kniaziostwa, wydaje się, niosła konsekwencje publiczno-prawne i z niej wynikało, że potwierdzenie przywileju dla obu braci oraz ich następców nie było aktem jakiejś szczególnej łaski. Jakub i Miczko swoją ziemię oraz pozycję społeczną dla siebie oraz swoich następców po prostu zakupili i tu tkwi istota historycznego sporu o ich status społeczny. Przywilej wzmocnił ich prawo własności i pozycję społeczną. Kniastwo, również rządzące się prawem wołoskim, dla Jakuba i Miczki oraz ich sukcesorów miało być dziedziczne na zawsze, a bogata wieś, składająca się z wołoskich dworzysk (grup domów należących do jednej rodziny, późniejszych przysiółków lub samodzielnych wsi), powróciła do domeny książęcej. Z czasem kniaziostwo lubyckie pokryło się również wołoskimi dworzyskami, które tworzyli kniazioście – potomkowie Jakuba i Miczki⁵. Kniastwo lubyckie stało się podstawą dziewiętnastowiecznej gminy Lubycza Kniastwo, natomiast wieś – Lubycza Wsi (Lubycza Kameralnej w czasach austriackich), a w międzyczasie również miasta (miasteczka) Lubycza Królewska. Obowiązkiem kniaziości lubyckich był jedynie udział w książęcych wyprawach wojennych. Inaczej było we wsi Lubycza, gdzie mieszkańcy obciążeni byli również innymi powinnościami na rzecz księcia, a potem, od 1462 r., od kiedy wieś Lubicz stała się królewszczyzną w województwie bełskim, starostów bełskich i rzeszyckich. Nie można też bez żadnych uzasadnień źródłowych wiązać genezy nazwy Lubicz z ruską (ukraińską) etymologią, a wręcz niedopuszczalne powinno być uzasadnianie pierwotnej nazwy miejscowości poprzez jej późniejsze przekształcenia językowe. Pod rozważę należy wziąć możliwość mazowieckich językowych początków Lubyczy Królewskiej.

Z powodu niemożliwości ustalenia faktycznego początku Lubyczy Królewskiej władze gminy oraz miejscowi historycy i regionaliści postanowili świętować sześćsetlecie pierwszej wzmianki o miejscowości, którą był, wspomniany wyżej, dokument księcia Siemowita IV z 15 czerwca 1422 r. Przez cały rok 2022 w gminie Lubycza Królewska odbywały się

⁴ Według wersji K. Lubieckiego Kragły Goraj mógł być w centrum darowanego Wołochom Lubicza, lecz z czasem ta darowizna od strony południowej uległa zmniejszeniu. Zob. *Lubycza w dawnych opracowaniach...*, s. 36. Oczywiście ten wątek należy traktować jako legendę, gdyż, jak dotychczas, brakuje źródłowych potwierdzeń takiego stanu rzeczy.

⁵ Więcej o pochodzeniu i znaczeniu kniaziości lubyckich można przeczytać we wcześniejszym artykule autora niniejszego wstępu. Zob. Z. Pizun, *Kniastwo lubyckie i próba oceny statusu prawnego kniaziości lubyckich*, [w:] *Z Rostocza na Grzędę Sokalską. Szkice historyczne i literackie*, red. Z. Pizun, A. Siemieńska, R. Gawryś, Horyniec-Zdrój–Narol–Lubaczów–Tomaszów Lubelski 2021, s. 31–55.

różnorodne uroczystości i inne wydarzenia, których wspólnym mianownikiem było sześćsetlecie. Do takich inicjatyw zalicza się również wydanie pierwszego, inauguracyjnego tomu „Rocznika Lubyckiego”. Przygotowane przez zespół redakcyjny portalu „Historia Regionu Tomaszów Lubelski–Bełz–Rawa Ruska” przedsięwzięcie wydawnicze skierowane zostało do mieszkańców gminy Lubycza Królewska oraz wszystkich zainteresowanych historią regionu.

„Rocznik Lubycki” to zbiór różnorodnych tekstów o charakterze historycznym. Celem zespołu redakcyjnego, poza popularyzacją historii gminy Lubycza Królewska oraz osób i instytucji z nią związanych, były, jak już wyżej wspomniano, badania naukowe w oparciu o najnowsze, coraz łatwiej dostępne materiały archiwalne. Te badania oraz rzetelną, opartą na dokumentach archiwalnych dyskusję należy kontynuować. Zakres czasowy periodyku obejmuje okres od czasów prehistorycznych do współczesności, zaś terytorialny – obszar gminy Lubycza Królewska lub z nią w merytoryczny sposób powiązany. W wyniku podjętych działań zostało przygotowanych i złożonych do druku do niniejszego tomu 15 recenzowanych tekstów, w tym sześć artykułów naukowych, oraz pięć krótkich tekstów źródłowych. Niektóre z nich powstały jako pokłosie konferencji naukowej zorganizowanej 8 października 2022 r. przez gminę Lubycza Królewska, dlatego ich treści czasem znacznie wykraczają poza teren gminy Lubycza Królewska. Niemniej jednak wydarzenia w nich przedstawione miały wpływ na dzieje omawianej miejscowości i gminy. Ważne miejsce w roczniku, na czym szczególnie zależy redaktorom, zajmują historie rodzinne i wspomnienia. W pierwszym tomie znalazł się na razie tylko jeden taki tekst, aby pokazać, jakie możliwości ma periodyk w utrwalaniu takiej formy wiedzy historycznej. Poddano również recenzji serię wydawniczą trzech książek zbiorowych i publikację napisaną specjalnie na 600-lecie Lubyczy Królewskiej oraz przedstawiono kronikę wydarzeń roku jubileuszowego. Dodatkem do naukowej i popularnonaukowej treści książki jest rozdział, w którym zaprezentowano cztery wybrane utwory literackie nawiązujące do terenu gminy Lubycza Królewska. Ze względu na fakt, że tom rocznika przygotowywany był w ramach projektu, objętość periodyku została z góry ustalona, co determinowało do zachowania objętości poszczególnych rozdziałów.

Serdecznie dziękuję wydawcy, Lubyckiemu Stowarzyszeniu Regionalnemu, które było beneficjentem grantu, za wydanie niniejszego rocznika oraz władzom gminy Lubycza Królewska za zaufanie okazane naszej redakcji. To dla nas ogromny zaszczyt, że właśnie nam powierzono zrealizowanie projektu przygotowania do wydania pierwszego tomu „Rocznika Lubyckiego”. Mam nadzieję, że nasza praca zostanie doceniona i czytelnicy będą mogli cieszyć się kolejnymi jego tomami. Zachęcam też społeczeństwo gminy Lubycza Królewska oraz wszystkich jej sympatyków do współtworzenia kolejnych tomów periodyku poprzez opracowywanie i udostępnianie własnych tekstów, fotografii i innych pamiątek ze zbiorów rodzinnych, instytucji i organizacji społecznych i politycznych oraz zakładów pracy. W imieniu wydawcy – Lubyckiego Stowarzyszenia Regionalnego – oraz władz gminy Lubycza Królewska dziękuję Lokalnej Grupie Działania „Roztocze Tomaszowskie” za przyznanie grantu na wydanie pierwszego tomu „Rocznika Lubyckiego”.

Zdzisław Pizun

Redakcja „Rocznika Lubyckiego”